

Aminrazavi, Mehdi (ed.), *Sufism and American Literary Masters*. Albany: State University of New York Press, 2014.

مهدی، امین رضوی. *تأثیر تصوّف بر شاعران بزرگ امریکا*. آلبانی: انتشارات دانشگاه دولتی نیویورک، ۲۰۱۴.

اروپائیان به خاطر پیدایش رمانتیسم، و انگیزه‌های سیاسی و تجاری به دنیای شگفت‌انگیز شرق و ادبیات آن روی آوردند. مثلاً، انگلیسی‌ها عمدتاً به خاطر منافع استعماری‌شان در هندوستان اهتمام مضاعفی به زبان و ادبیات فارسی داشتند. اما امریکائیان قرن نوزده، برخلاف اروپائیان، با انگیزه‌های متفاوتی به جهان اسرارآمیز شرق، از جمله ایران و زبان فارسی، توجه کردند. از آن میان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: اول، تلاش برای پی افکندن ادبیات ملی و مستقل که برای نیل بدین مقصود از ادبیات ملل مختلف، از جمله ادبیات فارسی، بهره بردند. دوم، شکل‌گیری ادبیات ملی امریکا در عصر نفوذ رمانتیسم رخ داد و چون توجه به شرق یکی از اصول اساسی رمانتیسم بود این انگیزه و توجه دوچندان شد. سوم، پیدایش نهضت عرفانی تعالی‌گرایی که عقاید دینی، فلسفی، و عرفانی شرق یکی از ارکان بنیادین این جنبش فکری و فلسفی بود. *دانشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*

کتاب *تأثیر تصوّف بر شاعران بزرگ امریکا*^۲ به کوشش مهدی امین رضوی اثری است که در سال ۲۰۱۴ در امریکا توسط انتشارات سانی^۳ چاپ و منتشر شده است. این کتاب شامل پیشگفتاری مختصر به قلم یاکوب نیدلمن^۴ و مقدمه‌ای از ویراستار کتاب با چهار فصل اصلی است. بخش اول درباره نویسنده‌گان رمانتیک انگلیسی است که در حکم پیشینه‌ای برای آشنایی ادبای بزرگ امریکایی به تصوّف است. بخش دوم درباره

^۱ این کتاب توسط شادروان حسن لاهوتی ترجمه شده و قرار است انتشارات نامک آن را منتشر کند.

^۲ *Sufism and American Literary Masters*

^۳ Suny Press

^۴ Jacob Needleman

بررسی ابعاد مختلف رابطه رالف والدو امرسن^۱ و تصوف است. بخش سوم به بررسی آثار صوفیانه والت ویتمن^۲ و تأثیرپذیری او از تصوف ایرانی می‌پردازد. بخش آخر تأثیرات تصوف ایرانی بر تعالی گرایان امریکایی را برمی‌رسد.

مقدمه کتاب درباره آشنایی جهان انگلیسی‌زبان با تصوف ایرانی است. ظاهراً نخستین آشنایی انگلیسی‌ها با شعر فارسی به زمانی برمی‌گردد که جرج پوتنهام^۳ در سال ۱۵۸۹ ترجمه چهار شعر فارسی را در کتاب خود هنر شعر انگلیسی^۴ گنجانید (۱). به گفته پوتنهام، این شعرها را مردی نجیب‌زاده در ایتالیا که مدتی را در شرق زندگی کرده بود بدو داده بود. به گفته امین رضوی از اوایل قرن شانزده، شعر صوفیانه فارسی در دسترس اروپائیان قرار گرفت و به تدریج به شعر و ادبیات آنان راه پیدا کرد. در واقع، شعر صوفیانه فارسی، افزون بر عرضه گنجینه گرانبهایی از مضامین و تصاویر شرقی، تأثیر مهمی بر شعر رمانتیک و تعالی‌گرا داشته است (۲).

فصل اول کتاب با عنوان پیشینه رمانتیک انگلیسی شامل یک مقاله مفصل، «نویسندگان رمانتیک انگلیسی و شاعران صوفی فارسی: سرچشمه الهام برای تعالی‌گرایان امریکایی»، به قلم لئونارد لویزان^۵ است. این جستار مستقیماً با تعالی‌گرایان امریکایی سروکار ندارد اما درآمد ارزشمندی است برای آشنایی با مضامین و تصاویری که اساس اشعار شاعران صوفی، رمانتیک، و تعالی‌گرا را تشکیل می‌دهد. حافظ، به خاطر اشعار غنایی‌اش در باب عشق و باده، از شاعران محبوب نویسندگان رمانتیک بود. لویزان در این مقاله به بررسی این مضامین و مضامین مشابه مثل مرگ عرفانی و اغتنام فرصت بین آثار شاعران رمانتیک، مانند شل^۶ و بلیک^۷، و شاعران صوفی، مثل مولوی و حافظ می‌پردازد.

فصل دوم کتاب با عنوان استاد: امرسن و تصوف حاوی چهار مقاله است. مقاله اول، «سیر تاریخی آشنایی امرسن به عرفان ایرانی» به قلم منصور اختیار، به بررسی سیر

¹ Ralph Waldo Emerson

² Walt Whitman

³ George Puttenham

⁴ *The Arte of English Poesie*

⁵ Leonard Lewisohn

⁶ Percy Shelley

⁷ William Blake

تدریجی آشنایی امرسن با تفکر شرقی به طور عام، و عرفان اسلامی و ایرانی به طور خاص می‌پردازد. این جستار در واقع مأخوذ از کتاب او با عنوان *امرسن و ایران: سیر تاریخی آشنایی امرسن به عرفان ایرانی* (۱۹۷۶) است. امرسن در دوران تحصیل، نخست با تفکر هندو و زرتشتی آشنا شد و سپس از طریق ترجمه‌های انگلیسی و آلمانی آثار شاعران صوفی فارسی‌زبان، مثل سعدی و حافظ، به مرور آشنایی‌اش به عرفان اسلامی را گسترش داد. در مجموعه آثار، مقالات، و یادداشت‌های روزانه امرسن اشتیاق او به استفاده از مضامین، تصاویر، و نمادهای شرقی کاملاً مشهود است.

در جستار بعد، «الف والدو امرسن و شرق مسلمان»، مروان ابیدات^۱ به تحلیل تعالی‌گرایان برجسته آمریکایی می‌پردازد. وی علاقه امرسن به تفکر شرقی را به‌منزله سرآغاز علاقه او به ادیان تطبیقی در امریکا می‌داند. به باور او، با اینکه امرسن تا آخر عمر علاقه و اشتیاقش به شرق را حفظ کرد، اما برتری تفکر غربی بر اندیشه شرقی همچنان در پس ذهن او جا خوش کرده بود. وی همچنین می‌افزاید که افلاطون و نوافلاطون‌گرایی زبان مشترکی عرضه کرد که نویسندگان رمانتیک آمریکایی از طریق آن توانستند عرفان اسلامی را درک کنند.

مقاله بعد «امرسن و ابعاد پذیرش سعدی در امریکای قرن نوزده» اثر پروین لؤلویی عمدتاً درباره ابزاری است که امرسن از رهگذر آنها با تصوف و ادبیات صوفیانه فارسی، خاصه شعر سعدی، آشنا شد. امرسن در یازده‌سالگی از تصوف آگاه شد، اما آشنایی واقعی او از طریق ترجمه‌های آلمانی و فرانسوی صورت گرفت. امرسن، سعدی را شاعر آلمانی خود تلقی می‌کرد. جستار بعد، «حافظ و سعدی: روایت عشق و باده»، به قلم فرهنگ جهانپور دارای چهار بخش است. بخش اول درباره آشنایی امرسن با شعر فارسی از دوران نوجوانی تا روزگار پختگی است. بخش دوم درباره ترجمه‌های آلمانی است که در واقع منشاء آشنایی او با حافظ و بیانگر تحسین و تمجید او از شعر حافظ است. بخش سوم به ترجمه‌های خود امرسن می‌پردازد. او در مجموع، هفتصد بیت شعر فارسی ترجمه کرد که تقریباً نیمی از آنها سروده حافظ است. بخش آخر این جستار درباره تأثیر اشعار حافظ بر آثار امرسن است.

¹ Marwan M. Obeidat

فصل سوّم با عنوان «شاگرد: والت ویتمن» دربردارنده دو مقاله است. مقاله اوّل، «ویتمن و حافظ: تبیین عشق و تساهل جهانی»، توسط مهناز احمد نگاشته شده است. در ابتدا او مروری زندگینامه‌ای و تحلیلی از ویتمن ارائه می‌دهد سپس مفهوم عشق از نظر ویتمن، چنان‌که در شخصیت «صوفی ریش‌سپید» در شعر «درس پارسی» آمده را عرضه می‌کند. در پایان این جستار، مهناز احمد ترجمه استادانه خود از چند غزل دشوار را آورده است.

جستار دوّم، «والت ویتمن و تصوف: درس پارسی»، به قلم مسعود فرزاد، پژوهشی درباره دین و شباهت ویتمن به عرفان ایرانی به ویژه شاعران صوفی است. به باور او تأثیر شگرف و الهام‌بخش تصوف ایرانی، خاصه اشعار مولوی، بر اشعار ویتمن انکارناپذیر است. غرض او در این جستار آن است که «نقاط مشترک بارز بین ویتمن و شعرای صوفی را خاطر نشان کند تا حدی که بتوان تصور کرد که ویتمن، بیشتر از شاعران صوفی ایرانی متأثر بوده تا آثار عرفانی دیگر کشورها و شعر بی‌نظیری که در اواخر عمر سروده — درس پارسی — ماحصل آشنایی بلندمدت و استغراق او در تصوف ایرانی است». به علاوه شعر «درس پارسی» تنها مورد و مصداق شیفتگی ویتمن به تصوف ایرانی نیست.

فصل چهارم با عنوان «مبتدیان: دیگر نویسندگان امریکایی» مشتمل بر پنج مقاله است. مقاله اوّل، «جادو و عرفان اسلامی تامس لیک هریس، لارنس اولیفت، و پاسکال بورلی»، به قلم آرتور ورسلوئیس^۱ است. ورسلوئیس به کمک اطلاعات زندگینامه‌ای، وجوه اشتراک بین سه شخصیت برجسته مذکور که هم با تعالی‌گرایان امریکایی و هم سنت‌های اسرارآمیز بومی دیگر ادیان درگیر بودند را برجسته می‌کند.

مقاله دوّم، «تفاسیر تصوف از منظر تعالی‌گرایان امریکایی: تورو، ویتمن، لانگفلو، لوول، ملویل، و لافکادیو هرن»، به قلم تطبیقگر پرآوازه ج. د. یوحنا^۲ است که در واقع مأخوذ از کتاب او با عنوان شعری پارسی در انگلستان و امریکا: گستره دو بیست ساله^۳ (۱۹۷۷) است. مقاله یوحنا بر بررسی شمار دیگری از تعالی‌گرایان امریکایی که بیشتر

^۱ Arthur Versluis

^۲ J. D. Yohannan

^۳ *Persian Poetry in England and America: A 200-Year History*

از شاگردان امرسن بودند استوار است. وی همچنین به بررسی چهره‌های کمتر شناخته‌شده مانند آموس برونسن الکات، ویلیام رونسویل الگر، منکور دانیل کانوی، که به نسل دوّم تعالی‌گرایان تعلق دارند نیز اشاره و شواهدی دال بر تأثیرپذیری آنها از شعر صوفیانه فارسی ذکر می‌کند. مابقی مقاله به لانگفلو، لوول، ملویل، و لافکادیو هرن و دین آن به امرسن اختصاص داده شده است.

مقاله سوّم این بخش، «پارسیان کنکورد» اثر فیلیپ ادmondson^۱ است. کنکورد، زادگاه امرسن، ناحیه‌ای در شهر بوستن امریکاست که مرکز فرهنگی ایالت ماساچوست به حساب می‌آید. ادmondson در این مقاله نشان می‌دهد که چگونه کنکورد تبدیل به دیدارگاه نویسندگان تعالی‌گرا شد و توانست نویسندگان بزرگی نظیر مارگرت فولر، ناتانیل هاتورن، هنری دیوید تورو، جرج ویلیام کرتیس، و رالف والدو امرسن را جذب کند.

جستار بعد، «شاعران خیّامی امریکا»، درباره اقبال ادبی به شعر خیّام در امریکاست. این جستار در واقع برگرفته از فصل هشتم کتاب او با عنوان *صهباي خرد: زندگي، شعر، و فلسفه عمر خیّام* (۲۰۰۵) است. به گفته نویسنده، او این فصل را اساساً بازمینی و در آن تغییرات محسوسی اعمال کرده است. چارلز الیت نورتین^۲ (۱۸۲۷-۱۹۰۸) رباعیات را به محافل ادبی امریکا معرفی کرد. او در سال ۱۸۶۹ مقاله‌ای ستایش‌آمیز درباره ویرایش دوّم فیتزجرالد (۱۸۶۸ در مجله امریکای شمالی^۳ منتشر کرد. این مقاله افزون بر جلب توجه بسیاری از امریکایی‌ها، علاقه شمار چشمگیری از خوانندگان انگلیسی را نیز برانگیخت. مجلد قاچاقی از نسخه ۱۸۶۸ در کلمبوس اُهایو در سال ۱۸۷۰ منتشر شد، و در سال ۱۸۷۲ فیتزجرالد از کواریچ خواست تا ویراست سوّم را نیز چاپ کند. این ویرایش در امریکا نیز همچون انگلستان به میان خیل انبوه طرفداران رباعیات، که نسبت بدان اشتیاق و علاقه فزاینده‌ای داشتند، راه یافت. الیهو ودر^۴، هنرمند نقاش، در سال ۱۸۸۴ با چاپ رباعیات در جلدی جذّاب و مزین به ۵۶ نقاشی بر

^۱ Philip N. Edmondson

^۲ Charles Eliot Norton

^۳ North American Review

^۴ Elihu Vedder

محبوبیت این اثر افزود و غوغایی به پا کرد. در ۳۱ ماه مارس ۱۹۰۰، سالگرد تولد فیتزجرالد، انجمن عمر خیام امریکا تأسیس شد و اولین نشست این انجمن در بوستن برگزار شد. انجمن عمر خیام امریکا در رواج شهرت خیام سهم بزرگی داشت.

مقاله چهارم، «غلام خیام فیتزجرالد: مارک تواین و رباعیات» به قلم الن گرین^۱ است. مارک تواین^۲ اولین بار در دهه ۱۸۷۰ از رهگذر پدر روحانی جوزف تویچل^۳ با رباعیات عمر خیام ترجمه ادوارد فیتزجرالد آشنا شد. به زودی تواین دلبسته رباعیات شد و در صدد برآمد تا مجلدی از این ترجمه را به دست آورد. او در سال ۱۸۹۹ در نامه‌ای به دوستی، خودش را «غلام خیام فیتزجرالد» (۲۴۷) خواند. وی در سال ۱۹۰۷ با صراحت گفت: «هیچ شعری قبلاً تا این اندازه به من لذت نداده است، و هیچ شعر دیگری از آن زمان به بعد تا این اندازه به من لذت نداده، این تنها شعری است که همیشه همراه خودم داشته‌ام، بیست و هشت سال است که این شعر زیر دست من است» (۲۵۰). رباعیات در زندگی شخصی و شاعرانه تواین نقش مهمی داشت. در سال ۱۸۹۹ مارک تواین تحت نفوذ ترجمه فیتزجرالد و در پی مصائب مختلف زندگی شخصی‌اش بر آن شد تا نظیره‌ای (بهتر است بگوییم نقیضه‌ای) بر رباعیات بسراید. محصول کار او چهل و پنج رباعی با عنوان رباعیات ممتاز عهد شباب^۴ است. بخش آخر مشتمل بر رباعیات مارک تواین (۴۵ رباعی) است.

در پایان کتاب، واژه‌نامه، کتابنامه برگزیده و نمایه نسبتاً مفصّلی ارائه شده است. مقالات این مجموعه که درباره ارتباط بین عرفان اسلامی و آثار نویسندگان برجسته امریکایی مانند امرسن، تورو، ویتمن، ملویل، و مارک تواین است بسیار خواندنی و سرشار از نکات نویافته و بدیع هستند. مقالات این مجموعه را می‌توان از بهترین نمونه‌های آثار تطبیقی در دو حوزه تأثیر و تأثر، و پذیرش و اقبال ادبی دانست. به گفته نیدلمن «این کتاب احتمالاً در حوزه‌های دانشگاهی مانند مطالعات امریکا و ادبیات تطبیقی به جایگاه مهمی دست خواهد یافت» (یازده). کتاب‌های زیادی درباره علاقه و

¹ Alan Gribben

² Mark Twain

³ Joseph Twichell

⁴ Age-A Rubaiyat

توجه اخیر امریکایی‌ها به ادبیات صوفیانه فارسی، خاصه شاعرانی مثل حافظ و مولوی، وجود دارد. اما هیچ کتاب برجسته‌ای درباره پیشینه تاریخی پذیرش تصوف توسط ادبای بزرگ ادبیات کلاسیک امریکا وجود ندارد. اثر حاضر که درباره پذیرش عرفان اسلامی در محافل دانشگاهی و علل توجه ادبای امریکایی به تصوف در آغاز قرن نوزده است به بهترین وجه ممکن این خلاء را پر می‌کند (۱۰). این کتاب نه تنها برای دانشجویان ادبیات فارسی و تصوف اسلامی بلکه برای علاقه‌مندان به ادبیات تطبیقی، ادبیات و عرفان شرقی نیز مفید و مناسب است.^۱

مصطفی حسینی

استادیار دانشگاه بوعلی سینا - همدان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ از استادام در ادبیات تطبیقی، دکتر علی‌رضا انوشیروانی، که نسخه نرم‌افزاری این کتاب کرامند را به من هدیه کردند بسیار سپاسگزارم.